

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ

Св. Климент Охридски

Исторически факултет

Катедра „История на България“

Александар Йошевски

Дейците на ВМОРО и ВМРО и българското управление на Вардарска

Македония (1941-1944)

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация, представена за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.2 История и археология. Докторска програма „История на България“ - Нова българска история 1878-1944

Научен ръководител: доц. д-р Наум Кайчев

гр. София

2025

Дисертацията е обсъдена и предложена за защита на 17 декември 2024 г. от катедра „История на България“ на Историческия факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Текстът се състои от увод, четири глави, заключение, приложения и библиография – общо 314 страници.

I. Обща характеристика на дисертационния труд

Разбирането за ролята, която дейците на Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО) и Вътрешната македонска революционна организация (ВМРО) имат по времето на българското управление на Вардарска Македония 1941-1944 г., е съществено важно по няколко причини. На първо място, това ще позволи да се разберат по-добре техните идеи и отношение към българската държава в новата ситуация. През тези военни години съвсем ясно си проличава същността и националният характер на тяхната дейност. Значимостта на македонския въпрос в българската история определя необходимостта от академично изследване на всички негови аспекти, включително и темата на настоящия труд. Същевременно позициите на бившите дейци на Вътрешната организация през 1941-1944 г. са обект на оспорване и превратно тълкуване в историографията на официално Скопие. Разпадането на Кралство Югославия през април 1941 г. довежда до нови решения на македонския въпрос и изправя българското държавно ръководство пред историческа мисия и предизвикателства, изискващи държавнически и далновидни решения в тези военни времена.

Обект на изследване, както е посочено в самото заглавие на дисертационния труд, са дейците на Вътрешната организация в двата основни периода от нейното съществуване (до и след войните от 1912-1918), като изследването е съсредоточено за времето на българското управление на Вардарска Македония.

Основен предмет на изследването са взаимоотношенията между дейците на ВМОРО и ВМРО с българските власти по време на българското управление от април 1941 г. до септември 1944 г.

Изследването е извършено чрез сравнителен и геополитически анализ, като основен метод е тематико-хронологичния анализ и исторически синтез.

Цели и задачи изследването

Основната цел е да се установи дали дейците на ВМОРО от османския период (от периода до Балканските войни от 1912-1913 г.) са с различни разбирания и позиции от дейците на ВМРО, които са активни в периода след Първата световна война, по отношение на народностния характер на населението в Македония, на решаването на „македонския въпрос“ и идеята за Целокупна България. Поставя се въпросът как дейците на Вътрешната организация възприемат българското управление в тези близо три години и половина и какви промени носи новата българска власт в техния живот. Тази задача изисква запознаване с публикувани извори от периода и сериозно изследване в българските архиви, които изобилстват с материали от годините на българското управление на Вардарска Македония.

Каква е съдбата на дейците на Вътрешната организация след присъединяването на земите, населени с българи, към България, например на Вардарска Македония? Дали те са сътрудници на българските власти и възприемат българското управление на Македония като освобождение? Каква е разликата в отношението към българското управление на дейците на ВМОРО от периода на Османската империя и на тези от ВМРО (1919-1934)? Имат ли ветераните от османския период еднакви възгледи с членовете на ВМРО и Иван Михайлов? Настоящият труд следва да разкрие съдбата и позициите на българските революционери в едни от най-смутните времена на по-новата ни история. В тези няколко години възкръсва наново техния борчески дух и се вижда как те изживяват дългоочакваната свобода.

Извори

За целите на написването на този труд са ползвани държавните архиви на Република България, Република Хърватия и Република Северна Македония (РСМ). Най-ценни непубликувани извори по темата на изследването съдържа Централният държавен архив (ЦДА) в София, следните фондове: на Министерство на вътрешните работи и народното здраве (1879–1944), Полицейски архив – общи дела, Министерство на външните работи и изповеданията (МВРИ). Държавният военно-исторически архив (ДВИА) във Велико Търново също съхранява материали относно българското управление и положението във Вардарска Македония, които възпроизвеждат реалната картина на събитията. Привлечени са и документални свидетелства за Илинденската организация и за Съюза на македоно-одринските опълченски дружества от териториалните държавни архиви във Варна и Благоевград.

Ползвани са няколко фонда на Хърватския държавен архив (ХДА) в Загреб, които засягат пряко темата на изследването и описват положението на Кралство Югославия, и по-точно Вардарска Бановина, от началото на тридесетте години до разгрома на Югославия през април 1941 г. Като по-важни могат да се открият фондовете на Министерството на външните работи на Независимата държава Хърватия (НДХ), на Отделението за новини или информация, на дипломатическото представителство на НДХ в София, както и този за „реакционните организации на режима“, съдържащ информации за съпротивата срещу югославските власти.

В Държавния архив на РСМ - Битоля са ползвани документи на Битолската областна дирекция, Охридско-битолската митрополия, община Битоля и други институции.

Изследвана е и периодика - списания и вестници, които се издават по това време: „Пелистерско Ехо“ и „Целокупна България“, „Зора“, „Заря“, „Утро“ и др. Използвани и консултирани са спомени и дневници на общественици и ръководни лица от епохата, като по-важни могат да бъдат посочени дневниците на Богдан Филев и Никола Стоянов, спомените на ген. Васил Бойдев, Михаил Огнянов, Христо Огнянов, Иван Михайлов, българския офицер и областен управител на Битоля Сотир Нанев, Методи Янчулев и др

Много важен източник с полезна информация по темата са документалните сборници, които съдържат основно доклади на дипломатически представители, полицейски функционери и други длъжностни лица. Същите свидетелстват за положението във Вардарска Македония, а част от тях и за дейността на дейците на ВМРО по това време. На първо място от публикуваните извори най-полезни са тези за българското управление във Вардарска Македония (1941-1944)¹ и сборникът дипломатически доклади на представителството на НДХ в София.²

Историографски преглед

В дисертацията е направен подробен преглед на постиженията и недостатъците на досегашната историография по въпроса в България, Република Северна Македония и Хърватия.

В историографията на България от т.нар. социалистически период до 1989 г. е застъпена преобладаващо темата за комунистическата съпротива срещу българската държава по времето на Втората световна война, а само накратко се разглежда българското

¹ Гребенаров, А., Николова, Н. (съст.). Българското управление във Вардарска Македония (1941-1944), София: Държавна агенция архиви, 2011.

² Kolanović, N. Poslanstvo NDH u Sofiji : diplomatski izvještaji 1941-1945. Zagreb: HDA, 2003.

управление в Македония. Българските войски в Македония са определени като „окупационни“, а обединението на българските земи по време на войната е представено като териториални претенции на управляващите страната „монархофашисти“. ВМРО на Иван Михайлов категорично е определена за фашистка организация. България е определена като сателит, начело на който стои монархофашистко правителство, което оправдава положението, до което е доведена страната, с „осъществяването на българските национални идеали“.³

В по-късни издания от социалистическия период започва да се пише по-обективно и да се говори само за „навлизане“ на българска армия на тези територии и че това не е съпроводено с признание от страна на Германия, че това са земи, които трябва да принадлежат на България, каквото е желанието на правителството на Богдан Филов. Вече се забелязва промяна в наратива и категорично се заявява, че след заемането на Вардарска Македония, Царибродско и Босилеградско от български войски в тези райони спира националното потисничество на българското население. Това се посочва като основна причина за липсата на антифашистка съпротива, особено в началото на българското управление. Подчертава се, че функционерите на Комунистическата партия на Югославия (КПЮ) трудно влизат във връзка с местното българско население, което живее с радостта от ликвидирането на сръбската кралска власт и присъединяването му към отечеството.⁴

³ **Кьосев, Д.** Борбите на Македонския народ за освобождение. София: Народна просвета, 1952, с. 223-225; **Кьосев, Д.** История на македонското национално революционно движение. София: Национален съвет на Отечественият фронт, 1954, с. 526-528; **Христов, Х., Хаджиниколов, В.** и др. История на България т. 3. София: Наука и изкуство, 1964, с. 194, 379, 416, 427, 522; **Тошкова, В.** България и Третия райх. София: Наука и изкуство, 1975, с. 60, 215, 220.

⁴ **Василев, К., Сирков, Д.** и др. История на антифашистката борба в България 1939/1944, том първи. София: Партиздат, 1976, с. 138-139; **Андонов, К. Горненски, Н.** и др. История на Отечественията война на България 1944-1945 – том първи. София: Военно издателство, 1981, с. 95, 106.

След края на комунистическия режим историците в демократизиращата се Република България след 1990 г. започват да пишат по-свободно. Проявява се интерес към различни аспекти на българското управление на Вардарска Македония, но тази тема остава само частично или незадълбочено проучена. Публикувани са няколко студии, статии и монографии, в които в отделни параграфи се разглежда обобщено дейността на дейците на ВМРО по време на българското управление. В тези изследвания ВМРО по време на войната е разделена условно на две групи - едната под ръководство на Иван Михайлов, а другата - представена от дейците на бившата Македонската младежка тайна революционна организация (ММТРО) с лидери Димитър Чкатров и Димитър Гюзелев. Българското управление е представено като освобождение на българския народ във Вардарска Македония от сръбския денационализаторски режим. Посочено е, че установяването на българска военно-административна власт се подкрепя от българите във Вардарска Македония и се разглежда като позитивна стъпка към интегрирането на областта към българската държава. Специално внимание е обърнато на факта, че са инвестирани големи суми за стопанското развитие на областта и са предприети серия от мерки с цел подобряване на живота на населението, включително са отпуснати държавни помощи под формата на храни и други продоволствени стоки. Разгледана е и дейността на ВМРО и ММТРО, като не е подминато и недоволството на техните дейци от някои аспекти на политиките на българското правителство. Основно то е съсредоточено около недостатъчното включване на местните българи в управлението на областта, а висшият управленски персонал като областни директори и полицейски началници е главно от старите граници на България. Отбелязано е и следенето на бившите дейци на Вътрешната организация от службата за държавна сигурност на Царство България, заради опасенията, които имат управляващите от слуховете и инициативите за автономия на Вардарска Македония. Не е докрай проучено и

изяснено какво се разбира под автономия в призивите на ВМРО на Иван Михайлов и не са изяснени докрай отношенията между двете групи представители на българската национална съпротива по време на сръбския режим. Отчасти не е представена точно и ролята на Иван Михайлов по това време, като се подчертава неговата резервираност към българското управление и политика в тези години и контактите му с официални представители на Третия райх.⁵

В историографията на Република Северна Македония въпросът за дейците на Вътрешната организация по време на войната също е разгледан в няколко изследвания, посветени на българското управление (1941-1944 г.). Гласност се дава предимно на ролята на ВМРО на Иван Михайлов и групата на ВМРО Чкатров - Гюзелев. Самото управление се разглежда като окупационен режим, в който етническите македонци са подложени на силна денационализаторска българска политика, целяща да направи българи от вековния македонски народ и да открадне историята му. Дейците на ВМРО се разглеждат като елемент, който сътрудничи на новите окупатори – „германци и българи“, и е враг на Народноосвободителната борба на „македонския народ“. Най-общо за групата около Димитър Чкатров и Димитър Гюзелев се твърди, че се застъпва за присъединяване на цялата историко-географска област Македония към българската държава, защото считат, че

⁵ **Мичев, Д, Гоцев, Д.** и др. Иван Михайлов и националноосвободителното движение на македонските българи (100 години от рождението му). – *Македонски преглед*, 1996, № 3, 29-35; **Д. Гоцев, Даскалов, Г.** и др. Македония. История и политическа съдба. Том 3, София, 1998, с. 48-58; **Мичев, Д., Германов С.** и др. Национално – освободителното движение на македонските и тракийските българи 1878 – 1944 - т. 4, София, 2003, с. 373-381; **Хаджийски, И.** Второто българско управление във Вардарска Македония (април 1941 – септември 1944 г.). Дупница, 2016, с. 157-174; **Тодоров, К.** Героят от Прилеп Йордан Чкатров. Благоевград: Ирин Пирин, 2015; **Църнушанов, К.** Принос към историята Македонската младежа тайна революционна организация. София: МНИ, 1996, с. 413-440; **Църнушанов, К.** Македонизмът и съпротивата на Македония срещу него. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1992, с. 213-230; **Мичева, Ц.** Идеята на ВМРО за автономна (независима) Македония по време на обединена България (1941-1944). В: Националното обединение на България (1940-1944 г.). София: МНИ, 2012, с. 347, 351. (съст. **Гребенаров, А. Митев, Т.** и др.)

македонска нация не съществува и следователно не трябва да има и македонска държава. За групата водена от Чкатров - Гюзелев пише, че продължава борбата си от периода между двете световни войни, когато се застъпва за подобряване положението на „българската националност“ в Кралството на сърбите, хърватите и словенците (СХС). Групата на Чкатров - Гюзелев приемала анексията на Вардарска Македония към България, но не била доволна от провежданата политика на българското правителство, което не уважавало достатъчно нейните заслуги за борбата ѝ срещу великосръбския режим. Също така се посочва, че групата на Чкатров – Гюзелев е била против това на ръководни позиции във Вардарска Македония да се изпращат лица от старите граници на България, а напротив, дейците на ММТРО, предвид заслугите им, трябва да управляват Вардарска Македония, да водят борбата срещу партизанското движение и по този начин да затвърдят българската власт. В политически смисъл те са застъпници за регионалната автономия на Вардарска Македония в рамките на българската държава. За групата, ръководена от Иван Михайлов, или „михайловистите“, е написано, че те работят в направление да са по-близо до Третия райх. Иван Михайлов е представен като агент на София, Берлин и Рим, и трите центрове го ползват според своите нужди.⁶

В по-ново време излизат две биографии, посветени на Анастас Лозанчев, член на Главния щаб на Илинденското въстание и ръководител на ВМОРО в Битолския

⁶ **Терзиоски, Р.** Денационализаторската дейност на бугарските културно-просветни институции во Македонија. Скопје, 1974; **Терзиоски, Р.** Соработка на ВМОРО-михајловисти со германскиот окупатор 1941-1944 год. - Гласник Revue. Год. 18, бр. 3, 1974, с. 31-52; **Стојчев В.** Бугарски окупаторски систем во Македонја 1941-1944", Скопие, 1996 г.; **Терзиоски, Р.** Окупацијата на Македонија (1941-1944). Скопје, 2011; **Велјановски, Н.** и др. Историја на македонскиот народ. Т. 5, Македонија во Втората светска војна, Народноослободителната антифашистичка војна во Македонија : (1941-1945). Скопје 2003; **Малковски, Ѓ.** Политички партии и организации во Македонија во Втората светска војна (1941 -1944 г.). Скопје, ИНИ, 2002.

революционен окръг, и на Кирил Дрангов, един от ръководителите на ВМРО след 1924 г.⁷ Освен по отношение на Ан. Лозанчев, в РСМ не се открива задълбочено изследване на активността през 1941-1944 г. на дейци на ВМОРО. В публикациите преобладава внушението, че тези революционери са етнически македонци и като такива се борят за Македония, но в дадени периоди от жизнения си път, по стечение на различни обстоятелства, съзнателно или не, работят в услуга на българската пропаганда. Илинденците, както понякога биват наричани дейците на ВМОРО от времето около Илинденско-Преображенското въстание и до 1908/1912 г., са считани от историографията на РСМ за борци за независима държава на македонския народ, а дейците на комунистическото движение в Македония или партизаните са провъзгласени за техни наследници и приемници на тяхната борба и завети.

В Хърватия историчката Нада Кисич Коланович публикува през 2003 г. монография, която разглежда връзката между Усташкото движение и ВМРО и македонската емиграция, както и на ролята на Иван Михайлов в българо-хърватските отношения в периода 1941 – 1944 г. Изследвайки хърватските дипломатически доклади, тя придобива представа за отношенията на Ив. Михайлов с българската държава, както и с българските националистически организации. От нейното изследване може да се направи извода, че Ив. Михайлов води своя самостоятелна политика и усилията му са насочени към освобождение на всички части на областта Македония, поради което той търси съюзници със силните на деня. В нейното изследване отсъстват твърдения, че той е последовател на идеологията на националсоциализма или фашизма, нито пък, че е инструмент на силите на Оста. Напротив,

⁷ **Горгиев, В.** Анастас Лозанчев. Скопие: Филозофски факултет, 2014, с. 237-255; **Жежов, Н.** Под заветва на ВМРО. Кирил Дрангов. Скопие, 2021, с. 143 -166.

според Коланович той е обект на постоянно наблюдение от страна на германските служби за сигурност, както и от италианските и българските дипломати в Загреб.⁸

Отчетени са и отделни изследвания на англоезични автори, в които се разглежда и българското управление на Вардарска Македония. То се назовава „окупиране“ или „анексия“ на Вардарска Македония от България, на която не ѝ е позволено от официален Берлин формално да я присъедини. В изследванията се твърди, че въпреки това, българското правителство декларира, че анексира тези територии и ги счита за неделима част от държавата си. Също така пишат, че България провежда националистическа политика в окупираните територии на Югославия и Гърция, а „българизацията“ е стандартно нещо, което се упражнява от цивилните и религиозните институции в страната.⁹

В дисертацията се отчитат и анализират изследванията на отделни полски, чешки и гръцки историци, които засягат само частично изследваната тема.¹⁰

Мотивиран от този недотам удовлетворителен историографски контекст настоящият дисертационен труд прави опит да изследва участието и отношението към българското управление на Вардарска Македония на различните групи дейци на ВМОРО и ВМРО,

⁸ **Kisić-Kolanović, N.** Zagreb- Sofija. Prijateljstvo po mjeri ratnog vremena 1941-1945. Zagreb: Dom i svijet, 2003, s. 91-138.

⁹ **Poulton, H.** The Balkans: Minorities and states in conflict. London: Minority Rights, 1993, p. 48; **Poulton, H.** Who are the Macedonians? Bloomington: Indiana Univ. Press, 1995, p. 101-102; **Biondich, M.** The Balkans: Revolution, War, and Political Violence since 1878. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 134.

¹⁰ **Кавка, И.** Историја на Македонија. Скопје: Менора, 2002, с. 250-263 (превод на оригиналното издание Stawowy-Kawka, Irena. Historia Macedonii, Wrocław-Warszawa - Kraków: Ossolineum, 2000); **Рихлик, Ј., Коуба, М.** Историја на Македонија. Скопје: Македонска реч, 2009, с. 241-254 (превод на оригиналното издание Jan Rychlik, Miroslav Kouba. Dějiny Makedonie. Lidové noviny: Praha, 2003); **Άννα Μπατζέλη,** Κατοχή ή Απελευθέρωση; Όψεις της βουλγαρικής πολιτικής στην Γιουγκοσλαβική Μακεδονία κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου (1941-1944). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2019.

включително и конкретно на Иван Михайлов. Досега този въпрос не е изследван обстойно и се надяваме, че настоящето изследване ще е съществена крачка и сериозен стимул за последващи проучвания на ролята на мнозина изтъкнати дейци на Вътрешната организация в тези военни години, на техните взаимоотношения с българската държава и позициите им към нейната политика.

II. Структура и съдържание на дисертационния труд

Текстът към дисертацията е структуриран в увод, четири глави, заключение, приложения, извори и библиография.

В **увода** на дисертационния труд са представени мотивите за избор на темата, главните цели и задачи, поставени пред изследването. Наведени са изворите, които са включени и консултирани за написването на дисертацията. Направен е задълбочен историографски обзор по темата, отделено е особено внимание на някои от изследванията, които са по-съществени и по различен начин разглеждат материята.

Първата глава на дисертацията „Вардарска Македония в навечерието на българското управление“ е уводна част, в която е представена Вардарска Македония в рамките на Кралство Югославия, както и дейците на ВМРО до 1934 г. Анализирани са позициите на организациите на българите от Македония, живеещи в Царство България и отвъд океана, и техните виждания относно присъединяването, т.е. решаването на македонския въпрос преди и по време на войната. Накратко е очертан разгромът на Югославия и създадените още същия месец местни акционни комитети, които имат функция на временна власт след влизането на германските военни части.

Във **втората глава** „Ветераните на ВМОРО и българското управление на Вардарска Македония“ е представено установяването на българското управление във Вардарска Македония и са дадени примери на завърнали се там дейци на ВМОРО. Описано е разширяването на организационните структури на Илинденската организация в новоприсъединените към България земи. Описана е тяхната дейност и участие в повечето тържества по случай национални празници и годишнини от бележити събития. Също така е показано положението на организацията на ветераните от Македоно-одринското опълчение и нейните структури във Вардарска Македония. По-голямата част от тези доброволци са и активни борци в освободителните борби по време на османското владичество в Македония и Тракия. Накрая е направен анализ на взаимоотношенията между българските власти и ветераните на ВМОРО и ВМРО, като е представен процесът, в резултат на който се стига до решение на българското народно събрание участниците в национал-освободителните борби срещу османци, сърби и гърци да бъдат признати за български национал-революционери. Въз основа на специален закон от началото на 1943 г. за особено заслужилите в освободителните борби дейци хиляди българи от Вардарска Македония изпращат молби за пенсии, като удостоверяват своя български произход и прилагат доказателства за участието си в борбите.

Присъединяването на части от Македония към Царство България от старите революционери се възприема като освобождение. Забравени са партийните и идейните различия и за тях започва новото време, в което те са усещат длъжни да помагат на българската държава, считайки това за продължение на тяхната борба за свобода под българско знаме в Македония. Но и съвсем оправдано очакват, че новата власт ще им

помогне, включително и материално, тъй като през годините под чужда власт са загубили дом, имущество, доходи.

В третата глава е представен животът и дейността на последния водач на историческото ВМРО, Иван Михайлов, в навечерието и по време на Втората световна война и на българското управление на Вардарска Македония. Описано е пребиваването му в Турция до края на лятото на 1938 г. и последвалото му преместване в Полша. По-задълбочено е представена и анализирана неговата дейност по време на пребиваването му в Загреб от 1941 г. до 1944 г., като за целта са ползвани основно доклади на български и хърватски дипломати, близки до Михайлов в тези години. Привлечени са неизследвани до момента архивни документи и по нов начин са разгледани позициите на Иван Михайлов по време на войната.

От всички изнесени документи относно Иван Михайлов и неговата дейност, може да стигнем до извода, че докато е член на ЦК на ВМРО и фактически неин ръководител (1924-1934), както и в последвалия период на изгнаничество след 19 май 1934 г., включително и по време на Втората световна война, Михайлов не променя своите принципи и възгледи относно решаването на македонския въпрос. След като се оказва невъзможно присъединяването на целокупна Македония към България, единственото решение, което е могло да запази непокътната българщината в Македония, е това за автономна и независима Македония. То е било замислено първоначално като временно и преходен етап към обединението с Царство България.

Като цяло, може да заключим, че няма исторически извори, които да доказват, че Иван Михайлов си е сътрудничил под каквато и да е форма с българските военно-административни власти във Вардарска Македония.

В четвъртата глава „Дейците на ВМРО и българското управление във Вардарска Македония“ са разгледани взаимоотношенията между дейците на ВМРО и българските военни и административни власти, като са привлечени и архивни документи, които показват какво е било отношението към българското управление на дейците на ВМРО около Иван Михайлов - Кирил Дрангов, Владимир Куртев, Йордан Чкатров, Асен Аврамов и др., и на дейците на ВМРО–ММТРО - Димитър Чкатров, Димитър Гюзелев, братята Светиеви и др.

От представената историческа и архивна документация може да се стигне до извода, че за представители на революционна и борческа Македония по време на българското управление основно претендират две групи национални дейци. Първата група произлиза от ръководството на ВМРО (1928-1934), когато за неоспорим водач на Организацията се налага Иван Михайлов.

Членовете на последния състав на Централния комитет на Организацията Иван Михайлов, Владимир Куртев и Георги Настев и резервните членове Михаил Монеv, Кирил Дрангов и Йордан Чкатров приемат българското управление на Вардарска Македония като освобождение и освен с призови и организиране на срещи за политически и административни промени на територията под българска власт, не предприемат друга активност. Водещи членове на групата, подчинена на Иван Михайлов, и която е активна на терен във Вардарска Македония и в България в тези години, са Владимир Куртев, Георги Настев, Димитър Цилев, Асен Аврамов, Борис Бунев, Страхил Развигоров, Асен и Атанас Албански и др.

Групата е поставена под наблюдение на Служба „Държавна сигурност“ на Царство България, която следи техните срещи, пътувания и докладва за всичко, което предприемат или говорят, като акцентът се слага върху това дали тази група на ВМРО – Иван Михайлов

работи за автономия на Македония под покровителство на Италия или Германия. Фактите говорят, че групата провежда пропаганда за автономия на Македония, но това не е по директиви на Италия или Германия, а по-скоро се има предвид получаване на автономен статут на Вардарска Македония в рамките на българската държава.

Втората група са дейците на Македонската младежка тайна революционна организация (ММТРО), които действат и живеят във Вардарска Македония по време на междувоенния сръбския режим. Дейците на ММТРО посрещат българската държавна власт с голям ентузиазъм и големи очаквания. Потисническият режим на Белград забранява национални свободи и права на българите във Вардарска Македония. Онази част от интелигенцията и от местния елит, който запазва своя български характер неопетнен, и която се опълчва на системния терор, упражняван от сръбския режим, ненавижда своите сънародници, привели глави пред сръбските властодръжци. През разглеждания период водещи личности на младите български революционери от ММТРО и местната българска интелигенция на Вардарска Македония са Димитър Чкатров и Димитър Гюзелев, които живеят и работят в Скопие. Тяхната дейност се състои в срещи с различни ръководни лица в областните служби на Скопие и Битоля, както и с кметове на отделни градове и села. Те се застъпват за това повече местни хора да бъдат поставени на ръководни административни позиции във Вардарска Македония. Още със самото присъединяване на областта към България тяхно предложение е да бъдат проведени избори в държавата, с които да се даде възможност на българите от Вардарска Македония да излъчат свои представители в българския парламент. Същевременно те са и от първите, които посрещат българските управляващи при посещенията им във Вардарска Македония. Често българското правителство се вслуша в техните искания и често лица, посочени от тях, са поставяни на

управленски позиции. Но все пак по ред причини, голяма част от администрацията в Битолска и Скопска област са бивши чиновници или функционери от времето на Кралство Югославия, с което те не могат да се примирят, считайки го за предателство към своята саможертва. Друг проблем, който сочат, е администрацията от Стара България, която определят като неподготвена за историческата мисия, която трябва да свърши.

Привлечени и анализирани са документи, свидетелстващи за отношението на Комунистическата партия на Македония (КПМ) към дейците на ВМРО, което се оказва враждебно и тя отрича съществуването на българска народност на територията на областта Македония както по време на войната, така и изобщо в исторически план. Паралелно с това, КПМ обявява партизаните за новите илинденци, носители на идеалите на македонските революционери Гоце Делчев, Даме Груев, Никола Карев и др. Комунистите заявяват амбицията да са наследници на „Крушовската република“. По това разбираме, че водачите на комунистите във Вардарска Македония или не са наясно с историята на близкото минало, или умишлено злоупотребяват с името на илинденци и създадената благодарение на ВМОРО „Крушовска република“, с цел привличане на населението към партизанските редове.

Заклучение

В заключението са обобщени изводите на анализирани в дисертацията исторически факти събития и процеси. На основание на всички представени факти и сведения се стига до извода, че през разглеждания период взаимоотношенията между дейците на Вътрешната организация и българските военно-административни власти се развиват в позитивна посока и представляват важна роля в самото управление на Вардарска Македония. Дейците на

ВМОРО от Илинденското въстание, които са съвременници на българското управление във Вардарска Македония, са сред най-въодушевените от присъединяването ѝ към България. Те са главните пропагандатори във Вардарска Македония на идеята за Целокупна България и работят активно чрез призиви при срещите си по села и градове българското население да бъде лоялно и да се бори за българските национални интереси, защото националният идеал вече е почти постигнат.

Категорично може да се каже, че историческите извори до момента не сочат доказателства за привързаност на Иван Михайлов и ръководителите на ВМРО към националсоциалистическите и фашистки идеи. Без резерви може да се твърди, че въпреки съществуващото недоволство срещу някои политики на българското управление, дейците на ВМОРО и ВМРО гледат на присъединяването на Вардарска Македония към българската държава като на освобождение от сръбското робство.

III. Приноси на дисертационния труд

Като научен принос може да се посочи анализът на документи, свидетелстващи за позициите на останалите живи ветерани на ВМОРО, наричани по това време „илинденци“. Представена е безрезервната подкрепа на ветераните към българското управление и идеята за Целокупна България, за осъществяването на която вземат дейно участие, включително като пропагандатори на българската държавна политика. Тя е илюстрирана с редица примери - завръщането на част от старите дейци по родните им места във Вардарска Македония, масовото им участие и организиране на чествания по случай на националните

празници в Царството и др. Най-значим е приносът на Илинденската организация и Съюза на македоно-одринските опълченски дружества в България към инициативата за приемането на Закона за особено заслужилите в освободителните борби дейци (февруари 1943 г.). Този закон получава подкрепата на народните представители в Народното събрание, които дори упрекват управляващите за забавянето му.

По нов начин са разгледани позициите на Иван Михайлов по време на войната. Още от есента на 1943 г. Иван Михайлов предвижда, че в една отново поробена Македония борбата за българщината би била много трудна. През септември 1943 г. Михайлов споделя мнението си по въпроса за евреите в Хърватия и България и мерките срещу тях. Той подчертава, че българският народ не разбира тези мерки, нито съществува сред българите омраза към евреите. Според Ив. Михайлов навсякъде в България евреите са били в добри отношения с останалата част от народа. Ив. Михайлов съзнателно не се е намесвал в политиката, защото е смятал, че съдбата на Македония ще се решава едва след края на войната. Докато все още е в Загреб, Михайлов е заявявал своето уважение пред силата и бъдещето на САЩ и е изтъквал, че в тази война САЩ няма да бъдат поразени, а напротив ще излязат по-силни и с по-голямо влияние. Спрямо Италия отношението на Михайлов е негативно.

Групата на ВМРО около Ив. Михайлов не взема участие в управлението на Вардарска Македония. Също така, нито той, нито неговите сподвижници, лоялни към него през този период, имат нещо общо с организацията на контрачетите във Вардарска Македония под българска власт.

Изследването потвърждава, че мрежата на младежката организация ММТРО е запазена и функционира и по време на войната. Всъщност „групата Чкатров – Гюзелев“,

както я наричат в повечето изследвания в България и в Република Северна Македония, би трябвало да се назовава ВМРО – ММТРО. Същата по време на българското управление действа в подкрепа на българското обединение.

В изследването са анализирани и взаимоотношенията между дейците на ВМРО-ММТРО и на ВМРО по-близки до Иван Михайлов, като се заключава, че споровете между тях са на личностна основа, най-вече за това кой от тях си е заслужил правото да управлява в Македония.

IV. Публикации по темата на дисертационния труд

1. Йошевски, Ал. Бежански организации на македонските българи и техните възгледи за разрешаване на македонския въпрос. - сп. „Библиотека“, 2023, № 1, 71-81.

2. Йошевски, Ал. Печатните издания на Илинденската организация в историографията на РСМ. - сп. „Терени“, № 9: Студентски и докторантски четения, Април/Ноември 2022/2023 г., 131-142.

3. Йошевски, Ал. Илинденската организация и дейността ѝ. Чествания и тържества по време на Втората световна война. - сп. „Библиотека“, 2024, № 4, 81-89.